

В статье анализируется функционирование мифопоэтической картины мира М. Метерлинка на материале текстов ранней драматургии автора (1889–1894 гг.), выделяются ее основные элементы и место в контексте мифомиров франкоязычного символистского контекста.

Ключевые слова: *интертекст, мифопоэтическая изотопия, метаобраз, мифопоэтическая картина мира.*

Chystiak D.O., PhD, TA

Institute of philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE FUNCTIONING OF MYTHOPOETIC WORLDVIEW IN THE EARLY PLAYWRIGHT OF MAURICE MAETERLINCK

The article is devoted to the analysis of functioning of the mythopoetic worldview of Maurice Maeterlinck in his early playwright (from 1889 to 1894). The most important elements of the mythopoesis are shown as well as their interaction with the French-speaking symbolist context.

Key words: *intertext, mythopoetic connotation, metaimage, mythopoetic worldview.*

УДК 398(477.43/.44):05(438)

Шалак О.І., к. філол. н., ст. наук. спів.,

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М. Т. Рильського НАНУ

ПОДІЛЬСЬКИЙ ФОЛЬКЛОР НА СТОРІНКАХ «КИЕВСКОЙ СТАРИНЫ»: ТЕМАТИКА ДОСЛІДЖЕНЬ, ЕДИЦІЯ

У статті розкрито особливості публікації на сторінках «Киевской старины» українського фольклору Поділля у записах та розвідках В. Боржковського, С. Венгрженевського, Х. Ящуржинського, Г. Афанасьєва, Ю. Сіцінського, ін. дослідників. Здійснюючи текстологічний аналіз, О. Шалак виявила методи записування фольклористів та принципи едиції часопису, окресила коло проблем регіонального вивчення фольклору, порушуваних «Киевской стариной».

Ключові слова: *едиційні принципи, фольклорний зразок, метаграфування, наспорт.*

«Киевская старина» – щомісячний часопис, що висвітлював проблеми історії, літератури, археології, етнографії та фольклористики. Заснований у Києві 1882 р. О. Лазаревським, О. Левицьким, В. Антоновичем, П. Житецьким, журнал істотно сприяв поступу науки, формуванню ідей національної самобутності української культури. «Друкований орган активно сприяв розвитку фольклористики та етнографії. Тут опубліковано ряд народних пісень

(про У. Кармелюка, О. Довбуша, Бондарівну, Нечая, Турбаївське повстання, панцину, рекрутчину, запорожців, коліївщину, гетьманщину), дум, колядок і щедрівок, казок, переказів. З етнографічно-фольклористичними працями виступали І. Франко, І. Манжура, М. Лисенко, П. Житецький, І. Новицький, О. Малинка, В. Милорадович, О. Русов, М. Сумцов, Т. Рильський, В. Ястрєбов, Х. Ящуржинський» [14, с. 135].

Фольклор із Поділля став у журналі предметом досліджень В. Боржковського, С. Венгрженовського, Т. Вержбицького, Ц. Неймана, Х. Ящуржинського, Г. Афанасьєва, Ю. Сіцінського. «Киевская старина» публікувала й інші повідомлення, пов'язані з Поділлям [17; 20; 22]. Статті дослідників охоплювали широке коло проблем і тем – від обрядового фольклору до репертуару подільських лірників. Самі розвідки часопис публікував російською мовою, а фольклорні зразки – переважно передавав російською графікою. Едиційні принципи проявлялися в прагненні точності відтворення запису, публікації паспортів, коментарів та докладному описі джерел, із яких подано матеріал. Тематику розширювали досі не публіковані матеріали, на які раніше науковці не звертали уваги. Зокрема, Х. Ящуржинський оприлюднив лист-апокриф із Поділля, коментуючи його та пояснюючи походження: «Цей “Лист” у багатьох місцевостях Подільської губ., як повідомляє І. Ф. Беньковський, селянки під час вагітності носять при собі, через обіцянку, висловлену в “Листі”»: *“Которая невеста (польське niewiasta дружина) беременна имела сие письмо при себе, будет иметь дитя щастливое”*» [23, с. 300]. Фольклористика XIX ст. тільки починала вивчати такі «листи щастя», Х. Ящуржинський покликався на дослідження М. Сумцова «Очерки истории южно-русских апокрифических сказаний и песен под заглавием “Лист небесный, или Эпистолия о неделе”». Автор зазначав, що лист найімовірніше «приєднується» до українських і польських редакцій апокрифа, які розглядав М. Сумцов. Крім того, Х. Ящуржинський декларував принципи текстологічної обробки: «“Лист” написано безграмотно і майже без пунктуації; оскільки тут йдеться про зміст, то я передаю апокриф у виправленому вигляді» [23, с. 300].

«Лист небесний» із Поділля згадав Х. Ящуржинський і в дослідженні «Поверья и обрядности родин и крестин» [24], побудованому переважно на подільському матеріалі. Дослідник подав низку повір'їв, пов'язаних із народженням дитини, дитячими хворобами, родинами і хрестинами, а також опублікував десять колискових пісень із варіантами, що їх зафіксував у Київській, Волинській та Подільській губерніях. Характерно, що приписи, заборони, табу щодо певних дій, слів, учинків подано послідовно із зазначенням у дужках губернії: «По заході сонця купелью, тобто води, у якій купали дитину, надвір не можна виливати (Волинськ. і Подільськ. губ.)» [24, с. 77].

Під окремими колисковими паспорти значно докладніші: «с. Нимировка, Каменецк. у. Подольск. г.» [24, с. 83].

Коліскові пісні в статті подано без назв, а варіанти опубліковано не повністю, а тільки відмінні від попереднього зразка частини («Вариант сходен со слов...», «Начало сходно со слов...» [24, с. 81]), що було характерно не тільки для часопису, а для багатьох видань фольклору в другій половині XIX ст. Біля окремих варіантів вказано на паралелі в «Трудах этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край...» П. Чубинського (СПб., 1877, т. IV). Така едиційна практика була притаманна «Киевской старине» загалом, оскільки зазначення варіантів із попередніх збірників характерне і для інших статей. Помітне прагнення записувача і редакції часопису точно відтворювати зразки (хоч про саме прагнення у статті ніде не заявлено):

Ой на kota вуркота,
На дытыну дримота,
Котокъ буде вуркотаты,
А дытына буде спаты.

(Подольск. губ.) [24, с. 82]

Легенду «про створення землі і злих духів», записану І. Беньковським у с. Рихті Кам'янецького повіту, що на Поділлі, опублікував Х. Ящуржинський із короткою передмовою: «Між матеріалами народної творчості, що люб'язно передав мені п. Беньковський, звертає на себе увагу казка-легенда космогонічного змісту. У легенді переважає дуалістичний погляд, і вона повніша, порівняно з іншими, подібними до неї варіантами» [21, с. 73]. Саму легенду подано у російській метаграфії, передмова і короткі коментарі до неї – що традиційно для едиції часопису – російською мовою. Цього принципу дотримано і щодо поданих у дужках реплік оповідача, на які звертав увагу записувач: «Примечание разказчика-деда: Отъ черезъ що тилько на свити Божимъ багацько землі, и така вона груба: то ии чортъ набигавъ, хотивши Бога зо свиту згубыты» [21, с. 74].

Запис легенди зберігає експресивні інтонації оповідача; збирач звертав увагу на характерні вирази, притаманні говірці подолянина і ретельно відтворив їх у публікації «Киевской старины»: «Сатанаиль каже: я, а М^иха каже: я, и зачалы воба спориты. Сатанаиль каже: и що ж тутъ перечитися, заразъ спробуемо – впираймо вобыдва разомъ въ воду и побачимо, хто довше буде сьдидь въ води» [21, с. 76] (помітне характерне для метаграфування утруднене відтворення українських звуків російською графікою).

Були випадки, коли фольклорні зразки з Поділля записувачі подавали в переказі російською мовою – і «Киевская старина» друкувала їх «ярижкою».

Приміром, Г. Афанасьєв опублікував легенду про одну зі скель у Сабарові, переклаши її російською: «Вот как только черти увидели это, они захотели им помешать и решили скатить с горы эту скалу, перебросить ее на тот берег и завалить ею церковь. Вот стали они катить, докатили до берега, а тут петухи закричали, надо было в пекло возвращаться, так они эту скалу и бросили, и с тех пор она тут и лежит» [2, с. 11]. Записувач зазначив, що зафіксував легенду від селянина із с. Тютьки, що неподалік від Вінниці, однак ніяких відомостей про оповідача не подав. Іншу легенду, за словами автора повідомлення, він зафіксував від старожила м. Вінниці п. Постоловського, про якого Г. Афанасьєв зазначив: «...сам камінь я знайшов за описом, прочитаним у книжечці п. Постоловського, у якій він описує своє дитинство і свої спогади про Вінницю. Він передає цю розповідь як ходячу легенду, яку йому доводилося чути в дитинстві» [2, с. 11–12].

У великому нарисі «Путевые очерки Подолия» (1884–1885), автором якого сучасні дослідники [3, с. 115] вважають Володимира Антоновича, фольклорний матеріал використано принагідно для увиразнення історичних описів та місцевих краєвидів. Зокрема, згадано і переказано російською мовою зміст легенди про нігинську печеру та Остапову могилу на березі Смотрича, Шолудивого Буняку (Солодія Буньяка): «Легенди про Боняку збереглися скрізь на Поділлі, до того ж він постає то козаком, то татариним, який руйнує міста, а за іншими варіантами укріплює їх; йому приписують зведення давніх земляних укріплень, що збереглися в багатьох місцях» [16, с. 14]. Ймовірно, тому ж авторові, що ховався за криптонімом В. А., належить і короткий нарис «Подольская легенда о Буняке», де опубліковано також переказану 1873 р. «місцевим писарем» легенду з с. Велика Кужелева Ущицького повіту: «Легенда ця – очевидно, звід кількох окремих легенд, конкреті риси яких стерлися в народній пам'яті і подробиці дивно переплелися як досить оригінальне *potpourri*. Вважаю, що кужелівська легенда може зацікавити, якщо не за змістом, який уже втратив істотні архаїчні ознаки, то, у всякому разі, як зразок вивітрювання й інтерполяції народних оповідань» [9, с. 444].

Окремі повір'я, прислів'я та приказки використано і в дописі «Побережье Подолии» [18], де автор спробував вирізнити основні локальні риси населення на узбережжі Дністра, їхнього побуту, історії, мови. Використані фольклорні зразки подано в руслі видавничих принципів «Киевской старинь» – з відтворенням мовних особливостей: «...часті в давнину і спустошливі повені (“потопы”) могли сприяти виникненню місцевого повір'я, за яким “Нистерь не руше, покы живои души не озме”, тобто Дністер не відійде без людської жертви. Особливе уявлення могла викликати тут і місцева приказка: “Де вода була, тамь и прыбуде”...» [18, с. 70]. Не зовсім умотивованими були зауваги

про «малоспівочість», а також про відсутність весільних і побутових пісень на узбережжі Дністра, «за винятком так зв. колядок і щедрівок» [18, с. 72].

Показовою в текстологічному плані є стаття А. К. «Свадебные песни, записанные в Подольской губернии» [1], яка виявляє спільність авторства із пізнішим збірником «Народные песни, записанные в Подольской губернии» (Одеса, 1815), виданим А. П. К. І в статті, і в збірнику є весільні пісні, зафіксовані в с. Думанове Кам'янецького повіту. Обидві публікації пісень з Поділля містять спільний епіграф (слова М. Гоголя: «Песнь для Малороссии – все: и поэзия, и история, и отцовская могила»), а також засвідчують однаковий стиль викладу та однакові принципи упорядкування.

У примітці до статті «Свадебные песни, записанные в Подольской губернии» автор, приховавши ім'я за криптонімом, пояснив власні засади записування та перелічив населені пункти, де зафіксовано весільні пісні: «Весільні пісні, записані в 1881 г., зі слів заміжньої селянки с. Думанове, Кам'янецького повіту. По кілька пісень у с. Попелюхи Ольгопільського повіту (П.), із Раківки Гайсинського пов. (Р.) і одна з них із с. Тростянець Ямпільського повіту (Т.). – Пісні записано звуковим способом, який, хоч і зобов'язує до відповідальності, але й дає змогу зберегти відтінки місцевої мови» [1, с. 378].

Основна ідея статті (весільна пісня відображає історію народу) засвідчує теоретичні засади автора – прихильника історичної школи. Відшукуючи ознаки найдавніших часів, зв'язок із мисливським побутом, дружинно-княжим періодом, дослідник стверджував, що «малоруська весільна пісня – це історія переважно» [1, с. 375]. У статті було наголошено на регіональному колориті подільської весільної пісні: «З цього боку запропоновані весільні пісні Подільської губернії, крім свого головного, загального значення, можуть мати ще особливий, суто місцевий інтерес, як відображення історико-географічних особливостей місцевого життя» [1, с. 377]. Уперше досить чітко і неоднозначно було вказано на відмінності в історії, мові та фольклорі Західного та Східного Поділля, межу між якими «проведено» не по р. Стрипа (як в історично-археологічній карті 1927 р. Ю. Сіцінського), а по р. Збруч: «Якщо етнографічно Поділля (давн. “Пониззя”) – єдине слов'янське ціле (уличі і тиверці літописів), то географічні умови та історична доля його неоднакові. Західна частина Поділля прилягає до давньої Червоної Русі (Галичина), від якої відділяється річкою Збруч, а Східне Поділля прилягає до давньої землі Київської... Природно тому зустріти у мові Західного Поділля сліди впливу червононоруського говору, частіші полонізми, тоді як говір Східного Поділля повинен відзначатися порівняно більшою чистотою і близькістю до говору київського. Розуміємо більш зовнішні форми мови, акцент, оскільки

ніякі побічні впливи не торкнулись, не порушили міцної слов'янської основи» [1, с. 377]. Коментар до подільських весільних пісень містив і вказівку на те, що весільний обряд для подолян – «наш закон», а виконавці пісень – тільки жінки: дружки і свахи. Автор подавав і певні музикознавчі зауваги, наголошуючи, втім, що вони не є глибокими: «Мотив весільних пісень, наскільки нам відомо, однаковий, цілком гармонуює зі змістом пісень і, найпевніше, пройнятий відтінком смутку» [1, с. 378].

Характерно, що всі весільні пісні подано в контексті обряду з описом обрядодій за днями тижня. Проте це не опис конкретного зафіксованого весілля, пісні зібрано (як зазначив сам записувач) з різних сіл і повітів. Опубліковані тексти містили короткі примітки: скорочену позначку села, у якому були зафіксовані. Задекларований «звуковий спосіб» запису було підтверджено не тільки спробою точно передати звучання, а й позначенням окремих наголосів:

По чимъ ты мене пизнала?

По тоби: сывая шапка на тоби [1, с. 385].

Або:

Панъ дружба золотый ножыкъ мае,

Хороше қоровай крае,

Та золотé видельця –

Та прыставъ дружци до серденьця [1, с. 391].

Яскравий приклад едиційних засад «Киевской старины» – стаття В. Боржковського «Лірники» [5], яка містила широку преамбулу-коментар, тексти лірницьких пісень та словник «лебійської» мови. Наголосивши на недостатньому вивченні «корпоративного життя» лірників і кобзарів, фольклорист прагнув показати їхній побут і репертуар у широкому контексті подільської дійсності. В. Боржковський назвав містечка і селища, де відбувалися на Поділлі «відпусти» і де найчастіше можна побачити лірників, указав час подорожей старців чужими селами (з осені до Великодня), подав список 32 співців, зафіксований від лірника Олександра з Мізякова. Збирач описав порядок і термін (три роки і три місяці) лірницької науки, іспит як окремий ритуал та пояснив значення визвілки. Дослідник наголосив на особливостях корпоративних зв'язків у лірницьких братствах та, коментуючи походження «лебійської», або ж «лобурської» мови, посилався на попередників [13].

Аналізуючи лірницький репертуар, В. Боржковський указав варіанти окремих пісень і «жебранок». У листі до редактора дослідник писав, що подає до «Киевской старины» раніше неопубліковані зразки: «Щодо лірницького репертуару вважаю за потрібне відзначити, що мною розміщено або пісні, невідомі в друці, як пісня «Як кленчать», «Жебранка», «Прыказаня», «Жытіе», «Іосиф», «Суша бабка», або ж інтересні варіанти як «Коновченко»,

«Панщина», «ж. св. Василя», «Бида» та ін. Я не вважав за потрібне в статті вказувати на відмінності цих варіантів від інших...» [15, арк. 1].

В. Боржковський наголосив на важливості добору репертуару для лірника, що не було справою довільною, а також окреслив проблему впливу друкованих зразків на репертур лірників, які самі зауважували: «...бида для нас, що дехто понаучувався з книжок, та й хліб од нас одбива...» [5, с. 664]. У статті йшлося також про контекст виконання, про місце і обставини, за яких співають сатиричних, гумористичних, духовних і повчальних пісень, що особливо вражають селян-слухачів, які називають лірників «людьми Божими». Фольклорист описав «відпуст» у Браїлові, окреслив різний склад слухачької аудиторії, традицію виконання дум «по празниках» у монастирі і «поза монастирською огорожею». Дослідник наголосив на поширеності і популярності думи про Коновченка та пісні «Панщина», яку співають не тільки лірники, а й селяни. Про варіант «Панщини», записаної від лірника Зорі, він захоплено писав: «Прочитавши її, далеко не матимеш того враження, яке буває, коли співає її лірник» [5, с. 671].

У статті не тільки подано паспорти до записаних зразків, а й указано на шлях, яким окремі з них було «перейнято»: варіант думи про Коновченка, поданий у статті, зафіксовано від селянина с. Глушинець – каліки Олександра Дімнича, на прізвисько «Плазун». Дімнич – майстер, що робить скрипки і ліри, він спілкується з лірниками, від них і перейняв пісні та думу. В. Боржковський подав інформацію про виконавців, біографії лірників, від яких йому доводилося записувати, указав джерела їхнього репертуару. Багато уваги приділив мізяківському лірникові Олександрові, котрий розповів про інших лірників та про обряд визвілки. Від нього В. Боржковський записав «День добри», «Як кленчать», «Жебранку» та ін. Особливістю збирацької методики фольклориста, як він сам твердив, була практика «перевірки»: зокрема, «День добри» і обряд посвяти він «перевіряв» в інших лірників. Назви пісень у часопису подано зі слів самих виконавців – такі, як вони побутовали в лірницькому середовищі.

Спілкуючись із лірниками, В. Боржковський указував на окремих із них як на майстерних оповідачів. Відтворюючи їхню мову, збирач намагався зберегти всі її особливості. «Киевская старина» публікувала записані зразки транслітерованими російською графікою із тими рисами говірки, які зафіксував збирач: «дывуеця» (дивується), «зоро» (зоре – кл. відм.), «расно» (рясно), «тры лыпушыни» (три листки лопуха), «куропята» (курчата), «тобы, мати...» і «тоби, мати...» (як варіанти). Однак використання літер російської абетки додавало труднощів у прочитанні, що, загалом, було притаманне едиційним принципам багатьох тогочасних наукових видань.

Едиційні норми часопису щодо публікації варіантів відповідали загальноприйнятим у тодішній українській фольклористиці. Зокрема, варіант думи про Коновченка подано не повністю: у примітках указано на відмінні рядки, порівняно зі зразком, записаним раніше від Дімнича. Проте були й інші причини такої публікації: збирач хотів записати думу повністю, але лірник Никін відмовився – і продиктував тільки місця, яких бракувало. Потім записане було прочитане Дімничу – і з'ясувалося, що Дімнич колись сам так співав, але забув [5, с. 673]. Отже, В. Боржковський тим самим засвідчив, що записував думу не зі співу, а подав до часопису надиктований текст.

П'ятнадцять лірницьких пісень і думу про Коновченка подано частково паспортизованими: зазначено, від кого фольклорист записав варіант і де живе лірник. У посторінкових примітках опубліковано окремі репліки виконавців: «Якь лежыть у лирныкывь яка туга на серци, то вони **посядають** вь кружокь тай спивають оцю писню» [5, с. 683]. На завершення статті подано словник «лебійської» мови, що став цінним набутком фольклористів та мовознавців.

Проблеми лірницького репертуару В. Боржковський порушив і в публікації «Две лирницкие песни» [4], де оприлюднив пісні «На войнахъ свить настае» і «Космына», записані від лірника Дорохтея Карнаухого з Вінниці та від Олександра з Мізякова, про якого В. Боржковський писав у «Лірниках». Обидві пісні частково паспортизовано (без вказівки часу і місця запису), однак жодних коментарів ані щодо методики запису, ані з приводу самих фольклорних зразків публікація не містила. У короткій передмові від редакції зазначено, що зразки лірницьких пісень доповнювали попередню статтю В. Боржковського «Лірники».

У «Киевской старине» опубліковано й інші фольклорні та етнографічні матеріали В. Боржковського з Поділля. Це розвідка «“Парубоцтво” как особая группа в малорусском сельском обществе» [6], короткі замітки «Целебный источник» [8]) та «Предание и песня о об экзамене дяка в старинной Малороссии» [7]. У статті про подільське парубоцтво, де автор розкривав структуру сільської громади, висвітлював соціальні групи села, фольклор використано переважно як ілюстративний засіб. Дослідник описав обряди та звичаї, що побутували на Поділлі серед парубоцького товариства. Найпоширеніший – обряд «коронування», вступу хлопця до парубоцької громади. Зазначивши вік (16–17 років), умови такого вступу (парубок мав бути «без лихої слави», а старші брати його – одружені), В. Боржковський коротко проаналізував обряд: «віддавання поклону», «піднімання його на руках», а також обрядовий спів. Російською графікою фольклорист подавав виконувану під час обряду пісню, намагаючись відтворити її якомога точніше. В. Боржковський звернув увагу на контекст виконання, докладно описав подробиці ритуалу, провів

паралелі між частуванням парубків та давнім косарським звичаєм ставити «могорич» після косовиці. Дослідник зазначив, що обряд побутував у багатьох подільських селах і у Вінниці. До статті також залучено подільський матеріал про вечорниці та звичаї переходу зі статусу парубоцтва до стану одружених. Записи пісень подано частково паспортизованими – із зазначенням місця запису: м. Мізяків, с. Дашківці. Їх автор залучив до аналізу тогочасного соціально-побутового життя подільського села.

Інші дописи В. Боржковського до «Киевской старины» – «Целебный источник» [8] та «Предание и песня об экзамене дьяка в старинной Малороссии» [7] ґрунтуються на подільських переказах і легендах. За едиційними нормами часопису, в коротких замітках не подавали фольклорних записів, а тільки інформацію про них із принагідними примітками. За таких умов не публікували точних паспортів, не було опису контексту виконання, тому автор «Целебного источника» російською мовою переказав дві легенди про походження цілющого джерела Чопова біля урочища Замчиська у Вінницькому повіті.

«Предание и песня об экзамене дьяка...» [7] – це коротке повідомлення про переказ із Поділля, сюжет якого В. Боржковський переповів стисло: шукаючи роботи, мандровані дьяки мали скласти своєрідний іспит – продемонструвати перед сільською громадою свої знання і дотепність. Автор подав і варіант пісні екзаменованого дьяка, «так званої “Євангелистої”», яку записав у містечку Мізякове, від селянина (імені його не вказано), котрий вивчив її замолоду «від старих людей» [7, с. 457]. Дослідник також указав на всі відомі варіанти пісні, порівнюючи їх з власним записом.

Кілька ґрунтовних досліджень, присвячених обрядам, звичаям, побуту подолян опублікував у «Киевской старине» С. Венгрженевський. Серед його найвідоміших праць – «Еще кое-что о Кармалюке» [10], «Языческий обычай в Брацлавщине “тоныты шуляка”» [12], «Рабочие воли в Брацлавщине и их номенклатура» [11].

Перша з них – короткий аналіз поданих російською мовою народних оповідань про Кармалюка. С. Венгрженевський опитав чотирьох священиків – оповідачів-свідків історичних подій, пов’язаних із подільським легендарним героєм. Окремі оповідання мають початок («Еду я...»), що вказує на участь самого оповідача у подіях, про які йдеться в розповіді. Характерно, що записувач виявив увагу до оповідачів, хоч не назвав усіх імен (очевидно, на їхню прохання, оскільки йшлося про «немилого» панству і опального до влади Кармалюка), однак деяких схарактеризував: «Розумний, спостережливий, із чудовою пам’яттю, добрий оповідач» [10, с. 553]. Про о. Створжинського – також очевидця подій і майстра розповідати, фольклорист зауважив, що слу-

хав його не раз. Незважаючи на російську мову, якою переказано оповідання, – діалоги між героями, колоритну подільську лексику подано в оригіналі, хоч і метаграфовано, оскільки такі засади були притаманні часопису.

Етнографічний етюд (як його названо в «Киевской старине») «Языческий обычай в Брацлавщине “гоньты шуляка”» не тільки був характерним для текстологічної практики С. Венгрженовського, а й засвідчував едиційні тенденції журналу – з усіма перевагами і недоліками. Насамперед, це стосується публікації «шулякових» пісень (термін записувача).

Розпочинаючи дослідження, фольклорист окреслив межі збереження обряду, що припадав на перший день Петрівки: Вінницький, Літинський, Гайсинський, частково – Ямпільський і Брацлавський повіти. С. Венгрженовський зазначив, від кого зафіксовано звичай «ганяти Шуляка»: «Г. А. В.» (священик-родич автора, що не побажав називати свого імені) записав повний ритуал цього свята зі слів Івана Лукіяновича Солодаря, жителя с. Бохоник, Вінницького повіту» [12 с. 283] та інший запис: «Той самий звичай записано мною зі слів п. Грека, жителя м. Немирова» [12, с. 294], із чого випливало, що записи зроблено не під час обряду, оскільки чоловіки в ньому безпосередньої участі не брали. Фольклорист назвав час, місце та учасників обряду, а також докладно описав сам ритуал. До аналізу етимології образів, коренів обрядового дійства автор залучав і окремі колядки та щедрівки, які було паспортизовано або у посторінкових примітках («Записано від Івана Ворожка в Тростянці») [12, с. 316], або безпосередньо під зразком («Записано від Петра Сандуляка в Тростянці») [12, с. 318]. Помітно також, що збирач наголошував на контексті виконання пісень, синкретизмі обрядового дійства: «Після цих двох пісень, баби оточують хустку, на якій лежить шуляк, і, загнучи руки назад і похитуючись, співають:

Зь вечера вь недилю
Посию шальвію,
Черезь люти морозеньки
Де ся я подію» [12, с. 287].

С. Венгрженовський наголошував на недосконалості запису – інформант багато забув, чогось не знав (оскільки обряд «жіночий»): «Ймовірно, що в нього є і пропуски такі, про які він не підозрює...» [12, с. 294]. Одак недосконалою була і сама публікація фольклорних зразків, бо російська графіка не сприяла точності відтворення рис говірки. Приміром, українське «і» було позначене двома графемами – «і» та «и» (див. цитату вище), російське ж «е» можна було читати як українські «е» або «є» залежно від позиції:

Пытаеця своїхъ дитокъ:
А де жь ваша маты? [12, с. 292]

Сумнівним видається також використання російської літери «и» в окремих словах, де мало би бути «ы» («годинки», «морозеньки» – іменники «годинка», «морозенько» у мн.):

Напыймося, кумцю-любцю,
Поки здужаемо! [12, с. 291]

1898 р. в «Киевской старине» було опубліковано статті, що висвітлювали переважно проблеми, пов'язані з етнологією Поділля: розвідка С. Венгженовського «Рабочие волю в Брацлавщине и их номенклатура» [11] та нарис «Побережье Подолии» [18], передрукований із «Новороссийского телеграфа» (1898, № 75), авторства якого не зазначено (див. вище). Однак С. Венгженовський використав і фольклорний матеріал: апокрифічну легенду про походження вола, прислів'я, загадки, чумацькі пісні. Усі зразки було подано російською графікою: «працюе, якъ чорный виль», «безъ вола хата гола», «сылованымъ воломъ не наробышся» «штыры тыки, два патыки, сёме помахайло» та ін. [11, с. 36–37]. Деякі зразки мають короткі паспорти («В народній загадці Ушицького повіту» [11, с. 37]), втім, непаспортизованими залишилися чумацькі пісні:

Ой волю жъ мои сыви **голубки**,
Ой яки жъ вы добри, –
Ой стоите въ возахъ та ярмахъ

По **три** дни голодни... [11, с. 43]

Допис «Подольская песня о панщине» містить публікацію двох пісень із паперів відомого українського фольклориста, упорядника збірки «Українські приказки, прислів'я і таке інше» М. Т. Симонова. Одна з них, зафіксована в липні 1862 р. у Плавнях С. Козубеньком, «Ой, судама, пане-брате...» походить, як зазначив сам записувач, з Поділля. Збирач не вказав імені виконавця (що цілком відображало ставлення до паспортизації в тодішній українській фольклористиці), одак зафіксував окремі його репліки: «Такъ пивецъ додав, чого я не тямывъ» [19, с. 143]. Як посторінкові примітки подано в часопису й пояснення окремих архаїзмів та діалектизмів, що також засвідчувало плідні едиційні принципи «Киевской старины». Іншу подільську пісню «Не дивуйте, добри люде, що мужыкъ гуляе...» у записі того ж збирача автор передмови назвав «витвором якого-небудь книжника» і тому опублікував не повністю, а тільки її уривок, що, загалом, могло вказувати на недостатнє розуміння значення для фольклористики пісень літературного походження в тогочасній науці.

Отже, публікації подільського фольклору у часопису засвідчують, з одного боку, різний рівень і підходи записувачів, з іншого – рівень едиційних принципів «Киевской старины», які змінювалися з часом та, очевидно, з

редакційною політикою журналу. Оприлюднюючи зразки фольклору, часопис намагався відтворювати їх якомога точніше, передаючи особливості подільського говору російською графікою. Однак саме метаграфування було на заваді точності. Едиційні принципи часопису виявлялися в прагненні публікації паспортів, коментарів та ретельному описі джерел, із яких подано матеріал. У дослідженнях фольклору Поділля порушено широке коло проблем і тем, які торкалися різних жанрів – від обрядового фольклору до епосам подільських лірників та листів-апокрифів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. А. К. Свадебные песни, записанные в Подольской губернии / А. К. // КСт. – 1897. – Т. LVI. – № 3. – С. 375–395. 2. Афанасьев Г. Легенды, относящиеся к берегам Буга около Винницы / Г. Афанасьев // КСт. – 1898. – Т. LXL. – № 4. – С. 10–12. 3. Баженов Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX–XX ст.: Історіографія. Бібліографія. Матеріали / Л. В. Баженов. – Кам'янець-Подільський, 1993. – 480 с. 4. [Боржковский В.] Две лирические песни / [Зап. В. Боржковский] // КСт. – 1889. – Т. 27. – Декабрь. – С. 637–642. 5. Боржковский В. Лирники / Валериан Боржковский // КСт. – 1889. – Т. XXVI. – № 9. – С. 653–708. 6. Боржковский В. «Парубоцтво» как особая группа в малорусском сельском обществе / Валериан Боржковский // КСт. – 1887. – Т. XVIII. – № 8. – С. 765–776. 7. Боржковский В. Предание и песня о об экзамене дьяка в старинной Малороссии / Валериан Боржковский // КСт. – 1892. – Т. 39. – Июнь. – С. 456–458. 8. Боржковский В. Целебный источник/ Валериан Боржковский // КСт. – 1892. – Т. 37. – Апрель. – С. 123–125. 9. В. А. Подольская легенда о Буняке / В. А. // КСт. – 1892. – Т. XXXVII. – № 6. – С. 444–445. 10. Венгрженовский С. Еще кое-что о Кармалюке / С. Венгрженовский // КСт. – 1886. – Т. XV. – № 7. – С. 553–554. 11. Венгрженовский В. Рабочие воли в Брацлавщине и их номенклатура С. Венгрженовский // КСт. – 1898. – Т. LXI. – № 7–8. – С. 36–49. 12. Венгрженовский В. Языческий обычай в Брацлавщине «гонити шуляка» / Сергей Венгрженовский // КСт. – 1895. – Т. L. – № 9. – С. 282–323. 13. Вікторин К. Дідівська (жебрацька) мова / К. Вікторин // Зоря. – 1886. – № 13–14. – С. 237–239. 14. Грицюта М. «Киевская старина» / М. Грицюта // Українська література у портретах і довідках: Давня література – література XIX ст.: Довідник / [редкол.: С. П. Денисюк, В. Г. Дончик, П. П. Кононенко та ін.]. – К.: Либідь, 2000. – С. 134–135. 15. IP НБУ. – Ф. III, од. зб. 9614. – Письмо В. Боржковского редактору «Киевской старины» 7. 08. 1888. 16. К. М. Путевые очерки Подолия / К. М. // КСт. – 1884. – Т. IX. – № 7. – С. 1–32 (Продовження: 1884. – Т. X. – № 9. – С. 53–81; Т. X. – № 10. – С. 254–275; 1885. – Т. XI. – № 3. – С. 465–489; Т. XIII. – № 12. – С. 651–683). 17. Обряд «вывода» новобрачной в Подолии / [б. а.] // КСт. – 1898. – Т. LXI. – № 6. – С. 81–82. 18. Побережье Подолии / [б. а.] // КСт. – 1898. – № 9. – С. 65–74 (передрук). 19. Подольская песня о панщине / [Записал С. Козубенька] // КСт. – 1901. – Т. LXXII. – № 3. – С. 140–144. 20. [Сецинский Е.] Семейная жизнь в Подолии в первой половине прошлого века / Е. С. // КСт. – 1891. – Т. XXXIII. – № 4. – С. 56–67. 21. Х. Я. [Яшуржинский] Легенда о сотворении земли и злых духов / Х. Я.

// КСт. – 1897. – Т. не назначено. – № 7–8. – С. 73–79. 22. Этнографическая экскурсия на Волынь и Подолье / [б.а.] // КСт. – 1899. – Т. LXIV. – № 5. – С. 85. 23. Ящуржинский Хр. «Письмо»-апокриф / Хр. Ящуржинский // КСт. – 1891. – Т. XXXV. – № 11. – С. 300–302. 24. Ящуржинский Хр. Поверья и обрядности родин и крестин / Хр. Ящуржинский // КСт. – 1893. – Т. XLII. – № 7. – С. 74–83.

Шалак О. И. к.филол.н., ст.науч.сотрудник,
Институт искусствознания, фольклористики и этнологии
имени М. Т. Рылского

**Подольский фольклор на страницах «Киевской старины»:
тематика исследований, эдичия**

В статье раскрыты особенности публикации в журнале «Киевская старина» украинского фольклора Подолии в записях и исследованиях В. Боржковского, С. Венгрженовского, Х. Ящуржинского, Г. Афанасьева, Ю. Сецинского, др. ученых. Осуществляя текстологический анализ, О. Шалак выявила методы фиксации фольклористов и принципы эдичии журнала, очертила круг проблем регионального изучения фольклора, которые затрагивала «Киевская старина».

Ключевые слова: эдичионные принципы, фольклорный образец, метаграфирование, паспорт.

Shalاک O.I., Candidate of Philology,
senior staff scientist of Rylsky Institute of study of Art Studies,
Folklore and Ethnology National Academy of Sciences Ukraine

Podillya Folclore in “Kievskaya starina”: Research Themes, Edition

The article covers the characteristics of Ukrainian folklore studies and records made by S. Vengrzhenovskiy, K. Yashchurzshinskiy, H. Afanasyev, Y. Sitsinskiy and others explored published in Kiev Ancientry journal. By conveying textual studies Oksana Shalاک defines a range of regional folklore studies problems raised by journal.

Key words: edition principles, folklore example, meta-graphicization, passport.